

jak też poloniści, komparatyści, teologowie i bibliści. Jest to ważna i bardzo potrzebna na polskim rynku wydawniczym monografia, która otwiera perspektywy dla dalszych badań komparatystycznych, przede wszystkim zaś ukazuje każdemu czytelnikowi, jak wielką i niewyczerpaną skarbnicą dla naszej kultury była i jest Biblia.

Anna Rutka

*Katedra Niemieckojęzycznej Literatury XX wieku
w Instytucie Filologii Germańskiej KUL*

Piotr P. CHRUSZCZEWSKI, *Językoznawstwo antropologiczne. Zadania i metody*, Wrocław: Oddział PAN we Wrocławiu 2011 ss. 340. Prace Komisji Nauk Filologicznych Oddziału PAN we Wrocławiu vol. III. ISBN: 978-83-917 386-5-8.

Wprowadzenie (s. 15-19) do recenzowanej pracy jednoznacznie określa przedmiot badań. Piotr P. Chruszczewski uzasadnia jego wybór w oparciu o refleksje nad klasyką literatury przedmiotu i powołuje się m.in. na Alessandra Durantiego, Claude'a Lévi-Straussa, Petera L. Bergera, Thomasa Luckmanna, Jacoba Grimma, Ottona Schradera czy Jana Niecisława Baudouin de Courtenay'a, co świadczy o przeglądowym charakterze całej pracy. Poprzez jasno sformułowaną tezę, stanowiącą punkt wyjścia dla rozważań o nierozzerwalnym związku między językiem, kulturą a społeczeństwem (s. 15 nn.), Autor wyraźnie zaznacza dynamiczny charakter tej relacji. We wprowadzeniu nakreśla również strukturę pracy i w kilku konkretnych słowach sygnalizuje kwestie podejmowane i rozwijane w kolejnych rozdziałach.

Pierwszy rozdział jest poświęcony historii metodologii badań antropolingwistycznych, zapoczątkowanej pionierskimi pracami Alberta Gallatina (s. 25). Autor referuje jej rozwój, ale da się tutaj zauważyć jego krytyczną postawę, dokonuje diachronicznego przeglądu koncepcji metodologicznych, jednak wskazuje na ich przemiany jakościowe i kontrastuje je. Jest to więc również przegląd jakościowy. Chruszczewski pokazuje zmiany punktów ciężkości w analizach, zmiany w definiowaniu zjawisk, ewolucję w postrzeganiu i odkrywaniu wielowątkowego charakteru badań. Uwypukla zjawisko przenikania się poszczególnych szkół (s. 35) oraz ich wpływu na inne obszary badawcze (np. prace Margaret Mead i odniesienie do zakresu badań nad zachowaniami związanymi z płcią (s. 35)). Autor jest świadomy kompleksowości pojęcia „kultura”. Jej definicje dobiera w sposób celowy, zgodny z nadrzędnym celem swojej pracy. Chruszczewski podchodzi do zestawienia definicji kultury w sposób analityczny. Porównuje je, by podkreślić konsekwencje ich różnic dla metodologii badań antropologicznych (s. 37). W obliczu wielości definicyjnych koncepcji pojęcia „kultura” Autor prezentuje klasykę typologii definicji A. L. Kroebera i C. Kluck-

holma (s. 44-48), która porządkuje wieloaspektowość tego zjawiska. Nakreślając początki europejskich badań antropologiczno-językowych, Chruszczewski uzasadnia dobór trzech szkół: niemieckiej, brytyjskiej i francuskiej jako dynamicznie rozwijających się i mających największy wpływ na wykrystalizowanie się współczesnego językoznawstwa antropologicznego jako dyscypliny naukowej (s. 49). Ponownie dokonane zostaje zestawienie ich głównych założeń z wyodrębnieniem jednak aspektów, które je różnią.

Rozdział drugi traktuje o aktualnych założeniach i problemach badawczych językoznawstwa antropologicznego. Autor pracy podkreśla jego komplementarny charakter (s. 70), co powoduje konieczność precyzyjnego określenia punktu wyjścia (s. 73) dla prowadzonych badań. Chruszczewski jest konsekwentny również w kwestii doboru pojęć i zwraca uwagę na terminologiczne różnice między językoznawstwem antropologicznym oraz antropologią języka (s. 73 nn.). W rozdziale tym, w oparciu o współczesne tendencje i aktualny dyskurs naukowy, Autor proponuje taksonomię antropologii języka i porządkuje w ten sposób dziedzinę i ich optykę na przedmiot badań (s. 74).

W rozdziale trzecim uwaga Autora skupiona jest na czterech paradygmatach badawczych językoznawstwa antropologicznego: dokumentacyjnym, kulturowo-lingwistycznym, transformacyjnym oraz komunikacyjno-dyskursywnym – i to stanowi niejako *clou* rozważań zawartych w pracy.

Konfrontacja z pierwszym paradygmatem dokumentacyjnym (s. 94-117) ma charakter ostrożnej lecz krytycznej polemiki z tezami jego przedstawicieli Sapira, Whorfa i Boasa. Chruszczewski podchodzi sceptycznie do radykalnego stwierdzenia Sapira o komunikatach werbalnych jako jedynych kierujących działaniami ludzkimi (s. 98). Autor idzie dalej w swoich odważnych tezach: „Co więcej, zdają się nie być ani jedynymi, ani podstawowymi bodźcami, które kierują ludzkimi działaniami” (por. Chruszczewski 2011: 98) i popiera je konkretną, przekonującą argumentacją (s. 102). Jednocześnie podsumowuje (s. 101) wywód, który zyskuje tym samym przejrzysty charakter. W kontekście paradygmatu dokumentacyjnego pojawia się językoznawstwo terenowe (s. 103-107), któremu – jak zauważa Chruszczewski – nie jest poświęcona literatura przedmiotu, ale które jest warte uwagi. Autor nakreśla zatem cele, problemy i wyzwania pomijanego lub/i zapomnianego językoznawstwa terenowego oraz proponuje metody gromadzenia danych na tym obszarze badań. Interesującym wydaje się model gramatyk komunikacyjnych dyskursów, do którego Chruszczewski odwołuje się dwukrotnie w swojej pracy (s. 110 i 199), a w którym traktuje dyskurs jako wielkość nadrzędną wobec tekstu tworzonego w konkretnej interakcji. Paradygmat dokumentacyjny obejmuje również badania zmian leksyki (s. 111 nn.) i zjawisk fonetycznych (s. 112-117), dzięki którym Autor kształtuje konkretną perspektywę badawczą i otwiera horyzonty w opisywanej dyscyplinie językoznawstwa antropologicznego.

Alfred L. Kroeber jest reprezentantem paradygmatu badań zorientowanych na język, kulturę i umysł (paradygmat kulturowo-lingwistyczny – s. 117-150). Zauważyć

można, że zakres jego badań staje się wręcz interdyscyplinarny (s. 118) i przyjmuje psychologiczny wymiar badań ludzkiej kognicji. Autor pracy pokusił się o bardzo osobistą uwagę: „Szkoda, że obszerny i wielowątkowy dorobek Alfreda L. Kroebera nie jest powszechnie znany i ogólnodostępny” (s. 119) i docenia tym samym wkład i znaczenie Kroebera. Postulowana w kolejnym podrozdziale konsiliencja komunikacyjna (s.121) jest nad wyraz inspirująca. Jest dobrze uzasadniona, wynika z holistycznego, a nie z wybiórczego traktowania zjawisk. Proponowane tutaj szerokie spektrum badawcze stanowi swojego rodzaju manifest samego Autora, który swoją pracą udowadnia wierność postulowanej konsiliencji. Jako że w opisie drugiego paradygmatu badawczego dwa ostatnie podrozdziały poświęcone są zmianom, odpowiednio kulturowej (s. 139-143) i językowej (s. 144-150), Chruszczewski zestawia wielość mechanizmów zmian, nazywając je kolejno: wynalazek, dyfuzja/zapożyczenie kulturowe, strata kulturowa, akulturacja jako zmiany kulturowe (s. 139) oraz psycholingwistyczno-typologiczny, intralingwalny i społeczny jako zmiany językowe (według klasyfikacji Jeana Aitchisona – s. 144). Autor wyjaśnia dokładnie ich istotę i opatruje odpowiednimi przykładami. Obraz ten dopełnia modelami śmierci języka (s. 147-150). W ten sposób Chruszczewski tworzy kompendium wiedzy dotyczącej typologii zmian w kulturze i języku, które stanowi doskonały terminologiczno-jakościowy punkt odniesienia do realizacji założeń drugiego paradygmatu kulturowo-lingwistycznego.

Opisanie trzeciego paradygmatu transformacyjnego Autor rozpoczyna od uzupełnienia modelu Alessandro Durantiego (2003), ponieważ widzi braki, dostrzega luki w dyskursie naukowym. Do modelu tego wprowadza dwie wielkości: społeczność mowną oraz społeczność dyskursu (s. 151). Nasuwa się jednak pytanie: co zyskuje przez to ten model? na jaką nową jakość i perspektywę się otwiera?

W centrum paradygmatu transformacyjnego znajdują się praktyki językowe, rama partycypacyjna, poczucie własnego „ja” oraz tożsamość interlokutorów (s. 151). Chruszczewski słusznie zatem rozważa wpływ socjolingwistyki na rozwiązania metodologiczne. Kolejny raz Autor dba o precyzję pojęciową i rozróżnia tutaj socjolingwistykę, makro- i mikrosocjolingwistykę oraz socjologię języka (s. 153). W rozdziale tym przewija się w rozważaniach, dotyczących czy to etnografii komunikacji (s. 154 – 163), czy językowego tworzenia obiektów społecznych (s. 163-165), pojęcie dyskursu, który nie zostaje jednoznacznie zdefiniowany. Można zatem domyślać się i wnioskować z kolejnych podrozdziałów poświęconych aktom mowy, że istota dyskursu, o którym mówi Chruszczewski, oraz wspomniane w podrozdziale zatytułowanym „Antropopragmatyczne aspekty komunikacji: aisatsu” praktyki dyskursywne, zakorzenione są w tradycji amerykańskiej analizy konwersacyjnej. W podrozdziale pt. „Wspólnota mowna i społeczność dyskursu jako potencjalne jednostki analizy” Autor dokonuje przeglądu definicji grup ludzi, którzy w swoim repertuarze mają całą gamę zachowań werbalnych i niewerbalnych. Specyfika wspólnoty mownej, określana w definicjach m.in. Bloomfielda (1933), Hocketta (1958), Gumperza ([1968] 1972), pro-

wadzi do wyodrębnienia fenomenu społeczności dyskursu (por. BLOOMFIELD 1933), który stanowi pomost między dyskursem w tradycji angloamerykańskiej a jego analizą bądź też już dziś lingwistyką dyskursu w ujęciu Warnkego i Spitzmüllera (2011).

Na wstępie rozdziału 3.4. Chruszczewski podkreśla, że paradygmat komunikacyjno-dyskursywny, któremu ten rozdział jest poświęcony, wywodzi się z paradygmatu transformacyjnego. Punkt ciężkości jest jednak inny, mianowicie antropolingwistyczne studium gramatyk komunikacyjnych poszczególnych dyskursów (s. 199). Tu Autor pracy jednoznacznie określa istotę tekstu jako werbalną jednostkową realizację dyskursu zanurzoną sytuacyjnie, społecznie i kulturowo, a sam dyskurs jako dynamiczne zjawisko (s. 200 nn.). Definicje te stanowią przedtakt do opisanie kwestii gramatyki koncepcyjnej dyskursów (s. 201-204). Prezentując koncepcję dyskursu, Autor wychodzi od, zdawać by się mogło, kontrowersyjnego stwierdzenia, że skomplikowane (i kompleksowe – J.P.) pojęcie dyskursu związane jest z językiem i komunikacją, społeczeństwem i kulturą oraz tekstem, który jest w samym centrum każdego dyskursu, będąc jego jednostkową realizacją (s. 205), co stoi w opozycji do antropocentrycznej teorii języków ludzkich (por. GRUCZA 1993). Podsumowując jednak rozważania na temat tego terminu, Autor powołuje się na twierdzenia holenderskiego badacza T. van Dijka, który traktuje dyskurs jako formę ludzkiego działania i tym samym stawia człowieka w centrum zainteresowań analizy dyskursu. Chruszczewski potwierdza tę perspektywę rozważań w podrozdziale poświęconym koncepcji kontekstu (s. 215-219), społecznemu (s. 223 n.) oraz kulturowemu zanurzeniu tekstów (s. 225-228).

Bardzo interesującą i sensownie uzasadnioną tezę w kontekście analizy istoty komunikacji wydaje się być stwierdzenie, że to komunikacja polityczna stanowi „najbardziej wysublimowany proces dotarcia z informacją do drugiego człowieka” (CHRUSZCZEWSKI 2011: 229). Autor traktuje tę koncepcję komunikacji jako słuszną, ponieważ dominantą semantyczną jest społeczeństwo (s. 229).

Dalsze podrozdziały w sposób przejrzysty prezentują specyfikę kolejnych form komunikacji, począwszy od intrapersonalnej (s. 230-232) poprzez interpersonalną (s. 232), masową (s. 233), a skończywszy na zjawisku myślenia grupowego (s. 234-236).

Bardzo zajmujący jest podrozdział pt. „Podstawowe elementy wybranych modeli komunikacji” (s. 236-241), w którym Chruszczewski uwypukla te elementy modeli komunikacji werbalnej, które mogą podlegać analizie. Tym samym zaznacza perspektywy badawcze na tym obszarze. Wychodzi od najprostszego modelu Shannona i Weavera (1949), by przejść do złożonych, uwzględniających komunikację masową (LASWELL 1948, NEWCOMB 1953, cyt. za: FISKE [1982] 1999: 49-51, JAKOBSON 1960, WESTLEY/MACLEAU 1957). Pełnego obrazu dopełniłby również model Goffmana (1963, 1967), który w opozycji do najprostszego modelu Shannona/Weavera (1949) uwzględnia porządek interakcyjny w sytuacji komunikacyjnej obejmującej więcej niż jednego nadawcę i odbiorcę, a zatem idzie w kierunku zainteresowania Autora komunikacją masową.

Nad wyraz znaczące rozdziały pt. „Intertekstualność, metatekstualność, hipertekstualność” (s. 244-249) oraz „Antropocentryzm lingwistyczny; lingwistyczna tożsamość płci” (s. 259 – 263) wieńczą wywód prezentowany w pracy i wskazują na współczesne tendencje w prowadzonych badaniach. Autor jednak w sposób niejednoznacznie spójny wprowadza do wyводу te właśnie rozważania. Brakuje zatem uzasadnienia *expressis verbis*, dlaczego te właśnie zjawiska współstanowią o ostatnim z opisywanych paradygmacie komunikacyjno-dyskursywnym.

Podsumowanie pracy obejmuje określenie przez Chruszczewskiego istoty języka, jego funkcji i celu (s. 264) oraz określenie domen badawczych antropologii języka. Autor systematyzuje współczesne badania na obszarze językoznawstwa antropologicznego w oparciu o opisane paradygmaty (s. 265-268) i wykazuje tym samym złożoność i kompleksowość tychże.

Dzięki zestawieniu tak wielu teorii praca zyskuje wielowymiarowy, interdyscyplinarny charakter, a obszerna literatura wykorzystana w pracy dowodzi skrupulatności i rzetelności prowadzonego przez Autora wyvodu. Jedyne przypisy dolne rezerwowane z reguły na uwagi własne bądź uzupełnienia bibliograficzne są w pewnych miejscach pracy może zbyt obszerne. Ze względu na ich znaczenie dla rozwinienia lub uzupełnienia omawianego aspektu warto, by były włączone do tekstu głównego (np. s. 39, 40, 51, 52, 58, 61, 81, 83 nn., 115, 168, 197, 253 nn.).

BIBLIOGRAFIA

- BLOOMFIELD, Leonard (1933): *Language*, New York: Henry Holt and Company.
- DURANTI, Alessandro (2003): *Language as Culture in U.S. Anthropology. Three Paradigms*, „Current Anthropology” vol. 44, No. 3, s. 323-347.
- FISKE, John ([1982] 1999): [*Introduction to Communication Studies*, London: Routledge]. Tł. pol. Aleksandra Gierczak. *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wrocław: Astrum.
- HOCKETT, Charles (1958): *A Course in Modern Linguistics*, New York: Macmillan.
- GOFFMAN, Erving (1963): *Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings*. Tł. pol. Olga Siara. *Zachowanie w miejscach publicznych: o społecznej organizacji zgromadzeń*. Warszawa: PWN.
- GOFFMAN, Erving (1967): *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. Tł. pol. Alina Szulżycka. *Rytuał interakcyjny*. Warszawa: PWN.
- GRUCZA, Franciszek (1993): *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: O językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu*, w: *Opuscula Logopaedica. In honorem Leonis Kaczmarek*, Lublin, 25-47.
- GUMPERZ, John J. ([1968] 1972) *The Speech Community*, w: Pier Paolo GIGIOLI (red.), *Language and Social Context*, Harmondsworth: Penguin Books, s. 219-231. [Pierwodruk w:] *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York: Macmillan, s. 381-386.
- JAKOBSON, Roman (1960): *Linguistics and Poetics*, w: Thomas A. SEBEOK (red.), *Style in Language*, Boston: The Massachusetts Institute of Thechnology Press, s. 350-377.

- LASWELL, Harold D. (1948) *The Structure and Function of Communication in Society*, w: L. BRYSON (red.), *The Communication of Ideas*, New York: Institute of Religious and Social Studies. [Także w:] Wilbur SCHRAMM (red.) (1960) *Mass Communication*. Illinois: University of Illinois Press
- SHANNON, Claude, WEAVER, Warren (1949): *The Mathematical Theory of Communication*. Illinois: University of Illinois Press.
- WARNKE, Ingo H., SPITZMÜLLER, J. (2011): *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- WESTLEY, Bruce H., MACLEAU, Malcolm S. (1957): *A Conceptual Model of Communication Research*, „Journalism Quarterly” vol. 34, s. 31-38.

Joanna Pędzisz
Zakład Lingwistyki Stosowanej UMCS

Anna Warakomska, *Prawda wyższej instancji. O ironii na przykładzie prozy Herberta Rosendorfera*, Warszawa: Instytut Germanistyki UW 2009, ss. 424. ISBN: 83-89919-70-2.

Autorka monografii poświęconej twórczości współczesnego autora niemieckojęzycznego, monachijskiego prozaika Herberta Rosendorfera (1934), akcentując na wstępie rozprawy różnorodność tematyczną i gatunkową dzieł cenionego i popularnego wśród czytelników pisarza-erudyty, konstatuje lukę dotyczącą naukowego opracowania dorobku Rosendorfera. Wskazując na wrywkowy charakter omawianych tekstów, błędy interpretacyjne, Autorka zwraca uwagę, że sądy wydawane na temat twórczości pisarza, plasujące go w poetyce realizmu magicznego, nie są poparte naukowym dowodem (s. 14). Brak analiz wprowadzających w arkana poetyki Rosendorfera jest dla autorki punktem odniesienia: łączenie elementów realizmu i fantastyki, humor, predylekcja do muzyki oraz sposób przełożenia tych elementów na język literatury stanowią istotę zainteresowań badaczki. Ironia, pojmowana jako krytyczna postawa wobec otaczającego świata, podstawowy element konstytuujący fabułę u Rosendorfera, staje się centralną kategorią u Warakomskiej. Celem rozprawy jest zaprezentowanie ironii w różnych kontekstach i na wielu płaszczyznach narracji w prozie autora *Niemieckiej suity (Deutsche Suite)*. Na korpus badawczy składają się wybrane fragmenty prozy pisarza. Z ogromnego dorobku prozatorskiego do analizy zostały wybrane powieści i opowiadania, a także pozycje o charakterze autobiograficznym, eseje, wywiady oraz zapisy wystąpień publicznych.

Jako że analiza twórczości Rosendorfera skupia się wokół problemu ironii, pierwsza, teoretyczna część pracy poświęcona została eksplikacji tego pojęcia. Autorka, przywołując na wstępie swych teoretycznych rozważań Władysława Tatar-